

Tiltaksplan for Viste Kirkeruin, Randaberg

Innledning

Arkeologisk museum utarbeidet allerede i 2012 rapport om Viste kirkeruin (Høgestøl, M. og Meeks, A. 2012). Rapporten gir en beskrivelse av ruinen; dimensjoner og opprinnelig funksjon basert på historisk kildemateriale.

«Muren danner en avlang rektangulær firkant liggende i retning ØNØ – VSV. Muren som hviler på en ca. 20 cm bred, 20 cm høy steinsokkel, er 1,33 m tykk og 0,86 m høy, utvendig er tufta 13 m lang og 6,33 m bred. Den søndre langveggen er hel, likeså den vestre tverrveggen. På denne er en 1,35 m bred døråpning. Av den nordlige langveggen er kun et 6,8 m langt stykke av den vestlige delen i behold. Den østlige tverrveggen er borte på et par steiner nær i det sørøstlige hjørnet.

Muren er utvendig og innvendig bygd opp av flate ca. 25 cm tykke stein av kvartsskifer som har sine naturlige kanter og flater. Mellomrommet som er fylt av småstein og alminnelige rullesteiner, er sammenbundet med kalk til en sammenhengende fast masse, sk. kistemur. Helligesens skriver videre at muren både ut- og innvendig har hatt kalkpuss» (Høgestøl, M. og Meeks, A.2012: 1- 2).

Rapporten kommer med flere forslag til tiltak uten at de foreløpig er fulgt opp. Et av disse forslagene er fjerning av det tettvokste torvlaget i kirkerommet og rundt veggene (se fig 1). Dette er foreslått for å flytte bakkenivået ned til det nivået som opprinnelig ble dokumentert av T. Helligesens i 1898. Bakkenivået vil da være ca 25cm lavere enn det er nå. Fordelen med dette vil bli beskrevet i løpet av denne rapporten. Det er også vedlagt to historiske fotografier (T. Helligesens 1898, Lexow 1957, vedlegg 2 og 3), et digitalt kart utført av Riksantikvaren (30.04.2014, vedlegg 4) og en illustrasjon av foreslått arbeid (vedlegg 1). For enkelhets skyld blir veggene referert til ved sin kompassretning.

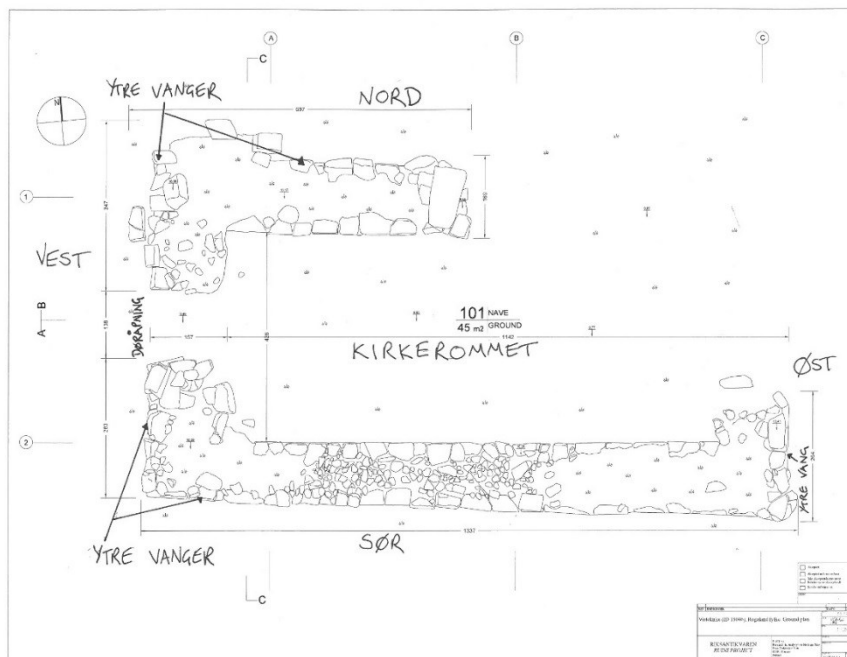

Fig.1.Digitalskart av Viste kirkeruin (Riksantikvaren 30.04.2014).

Denne rapporten beskriver kun tilstanden (og påfølgende tiltaksplan) for det gjenværende murverket. Hver vegg er omtalt individuelt og de fører til en generell konklusjon. For noen vegger er det flere forskjellige forslag til konsolidering.

«Hva er nødvendig å gjøre for å sikre ruinen ...?» (Riksantikvaren, 2003, s. 22, kapittel 5.3.2)

Som med alle ruinskonserveringsprosjekter må det være en viss grad av «restaurering» for å forsinke prosessen av forfall. Det er denne graden av «restaureringsbevaring» som det må tas avgjørelse på. De to historiske fotografiene gir synlige bevis på tilstanden av ruinen på det tidspunkt som de var tatt (1898 og 1957). Ved å sammenligne fotografiene med tilstanden av ruinen i dag kan både graden av forfallet vurderes og dermed hvor langt man skal gå når det gjelder foreslått konsolidering og restaureringsarbeid.

Generelle Inntrykk

Den generelle tilstanden av Viste kirkeruin og området rundt er bra. Stedet er blitt holdt ryddig, gresset er slått jevnlig og det er ingen potensielt skadelig vegetasjon (som busker eller trær) som vokser i nærheten av ruinveggene.

Veggene preges derimot av vanskjøtsel. Til tross for anleggets beskjedne størrelse er det flere lokaliserte veggkollapser. Utrast stein ligger på bakken eller oppå torvlaget i murkjernen. Mange av disse kollapsene inntraff sannsynligvis for flere år siden, siden de nå selv er dekket av et torvlag. Resterende vegger er stabile nok, men står i dag som «tørrmur», da den opprinnelige kalkmørtelen som ga binding mellom steinene er utvasket fra de eksterne fuger på grunn av påkjenningene fra vær og vind over tid. Men det kan fortsatt være spor av opprinnelig kalkmørtel i murkjernen som er bedre beskyttet (nevnt av T. Helliesen i 1898). I noen områder (spesielt ytre vange av nordveggen) kan det være tegn til tidligere restaureringsarbeid.

Nordveggen

Tilstanden nå

Det nordvestlige hjørne (ytre vange) er kollapset. Som nevnt ser dette ut til å ha skjedd for noen år siden da torv er godt etablert på toppen av noen av de utraste steinene og skjuler murlivet. To små rettvinklede kleberstein danner hjørnet, men dekkes delvis av utrast stein.

Videre østover langs veggen, der torvlaget ikke lenger skjuler murlivet står seks steiner på rekke. Disse står på «høykant», dvs at den naturlige lagdelingen i steinene står vertikalt i forhold til de horisontale skiftene i veggen. God murerpraksis er å legge steinene slik at den naturlige lagdelinger er horisontal i veggens fasade. Dette gir steinens dens maksimale trykkfasthet. Når de blir murt vertikalt, vil ikke bare styrken reduseres, men steinen er mer

utsatt for erosjon av naturkreftene. Inspeksjon av de andre veggene viser at dette er særegent for nettopp dette området. De seks steinene står i tillegg ustabil. De står på en svært ujevn linje og deres dybde er mindre enn halvparten av deres høyde. Det gjør det vanskelig å argumentere for at de opprinnelig ble murt på denne måten. Det kan tyde på en tidligere restaurering.

Fig. 2. og 3. Kirkeruin på Viste i 2014, sett fra nordvest. Nordvestlige hjørne er kollapset. Steinene står på «høykant» langs ytre vangen.

Liggende oppå murkjernen, hvor nordveggen slutter, er en flat stein (l. 124cm, br.67cm, t. 9-12cm). Dette er en av tre steiner beskrevet av Helliesen. Sannsynligvis var det opprinnelig overliggeren til et vindu (Helliesen 1898).

Tilstanden nå i forhold til historiske kilder

I følge Helliesen er den nordlige vegg 6,8m lang, dette stemmer med lengden i dag.

Sammenlignet med Helliesen sitt foto (1898), er nedre skifte på ytre vange nedgrodd. Steinene som står på «høykant» er godt synlig og står sammen med andre steiner på samme skifte og danner det nordvestlige hjørne. Fotoet viser en generell ryddighet på området, og ruinveggenes regelmessighet tyder på at området ble «ryddet» før bildet blir tatt. Dette kan forklare 'uriktighet' av at steinene står på «høykant».

Lexows foto (1957) er tatt utenfor den vestlige veggen og er østvendt. Det viser ingenting av den nordligste veggen da den på denne tiden kanskje var overgrodd. Tilstanden til det nordvestre hjørnet ser mer stabilt ut enn i dag med kun en synlig utrast stein.

Tiltak

- Forsiktig fjerning av torvlagene på begge sider av veggen (mot kirkerommet og mot den ytre vangen) og dermed avdekke nedre skift av murverket. Dette vil forhåpentligvis være intakt nok til å gi veggen linje for å bygge til ved utretting og stabilisering av de øvre steinene.
- Forsiktig fjerning av torvlaget rundt det kollapsede nordvestlige hjørnet og i murkjernen. Dette vil avsløre utrast stein som deretter kan brukes til å bygge opp denne delen av veggen. Dette vil være «rekonstruktiv» restaurering, men det anses nødvendig for å unngå ytterligere kollaps.
- Når det gjelder steinene på «høykant» er det to mulige løsninger:
 1. Legge dem flatt slik at lagdeling i steinen blir horisontal. Det er høyst sannsynlig hvordan de ble brukt opprinnelig, og de vil ligge mye mer stabilt. Deretter rette ut murlivet til skiftet under.
 2. I henhold til Riksantikvarens retningslinjer, la steinene bli stående på høykanten.

«Når stein for eksempel skal settes tilbake på plass, må man først være helt sikker på hvor de hører hjemme» s.22 Håndbok i Konservering av Ruiner fra Middelalderen, Riksantikvaren 2003.

Det er vanskelig å tolke Helliesens foto med sikkerhet pga. kvaliteten. Til tross for deres uvanlige posisjon er det fortsatt bare en teori at steinene er blitt restaurert. I nåværende posisjon kan de stabiliseres ved «pinning» med små stein og legging av nytt egnet «toppdekke» i murkjernen som kan støtte dem. Det er anbefalt også å omstille steinene slik at de følger samme linje som skift under.

Etter råd fra Riksantikvaren, er løsning 1 mest aktuelt. Tiltaket vil være reversibelt og godt dokumentert.

- Utføre grundig dokumentasjon av de to tilhuggete hjørnesteinene av kleber.
- Legge på nytt «toppdekke» på murkjernen. «Toppdekket» bør gi støtte til de øverste steinene samtidig som det vil beskytte murkjernen.

Østveggen

Tilstanden nå

Av den østligste veggen er det nesten ingenting igjen. Fra det sørøstlige hjørnet går veggen nordover i ca. 2,5m fra utvendig hjørne. Dette betyr at lengden på indre veng (i kirkerommet) bare er ca. 0,4m (et par steiner). Likevel er veggen i god, solid stand bortsett fra ytre vange av det sørøstlige hjørnet. Her er det to steiner stablet på toppen av veggen som ikke passer til formen på hjørnet.

Tilstanden nå i forhold til historiske kilder

Restene av den østre veggen stemmer med Helliesens korte beskrivelse:

«Den østlige tvervæg er borte paa et par stene nær i det sydøstlige hjørne.»

I Helliesens tegninger av grunnplanen og i hans generelle beskrivelse vises tilstedeværelsen av hugget kleberstein som danner hjørnene. Nå er det ingen bevis for slike detaljer i det sørøstlige hjørnet.

Helliesen gir en forklaring for hvorfor det er så lite igjen av den østlige veggen:

«Gaardens eiere har som ovenfor nævnt flere gange gravet i haugen for opdyrkningens skyld. De har derved ødelagt murens nordøstlige hjørne. En masse stene af kirkemuren findes i grundmurene paa flere af Vistes hus- og ladebygninger.»

Lexows bilde viser området som overgrodd med torv. Ingenting av det østlige murverket er synlig.

Tiltak

- Forsiktig fjerning av torvlagene på begge sider av veggen (mot kirkerommet og mot den ytre vangen) og dermed avdekke nedre skift av murverket.
- Forsiktig fjerning av torvlaget i murkjernen.
- Generell stabilisering av veggen ved bruk av små pinningssteiner.
- For de to steinene i sørøstlig hjørne som sannsynligvis er feilplassert, er det to muligheter:
 1. La dem ligge der de er.
 2. Fjerne dem og gjenbruke dem i forbindelse med konsolideringsarbeid av andre deler av ruinen.

Løsning 2 er med andre ord mest aktuelt. Tiltaket vil være reversibelt og godt dokumentert.

- Legge på nytt egnet «toppdekke» på murkjernen.
- Utføre grundig dokumentasjon av steiner i området rundt ruinen. Identifisering og dokumentasjon av bearbeidet stein og tilhugget kleberstein som tilhørte kirken.

Sørvegg

Tilstanden nå

Den søndre vegg er 13,3m lang med en gjennomsnittlig tykkelse på 1,4m og høyde på 0,6 m. Det er den mest komplette seksjonen og gir lengden på den opprinnelige kirken. Begge vanger i vegg er generelt i god solid stand med unntak av de ytre og indre sydvestlige hjørner. Her er det lokalisert en kollaps med utraste steiner som ligger på bakken. Dette har ført til at murkjernen blir eksponert og uten støtte, og faren for mer kollaps vil øke.

Seks meter av murkjernen er uten torvlag og her ligger «kistemur» konstruksjonen åpen, men tilsynelatende uten rester av opprinnelige kalkmørtel. Her er det tegn på menneskelig inngripen i ruinen ved at noen av de små steinene fra kjernen er stablet som haug inntil den indre vangen.

I den ytre vangen av det sørvestlige hjørnet ligger en tilhugget kleberstein.

Fig.4. Kirkeruin på Viste i 2014, sett fra sørvest. Kollaps av det sørvestlige hjørnet som fører til at murkjernen blir eksponert og uten støtte.

Tilstanden nå i forhold til historiske kilder

Veggens dimensjoner som beskrevet av Helliesen stemmer med dem som finnes i dag, med unntak av vegg høyden. Han noterte en høyde på 0,86m. Studie av hans foto viser tre forskjellige skift av murverk som sammen utgjorde høyden på den indre vangen. Etter 1957 (i Lexow sitt foto) kan man se en oppbygging av materiale (jord og / eller torv) i sørøstlig hjørne som begynner å dekke det nederste skift. Dette er det samme som vi finner nå.

Av de rettvinklet tilhuggete klebersteinene Helliesen skriver om er der bare en som fortsatt er synlig.

Tiltak

- Forsiktig fjerning av torvlagene på begge sider av veggen (mot kirkerommet og mot den ytre vangen) og dermed avdekke nedre skift av murverket.
- Forsiktig fjerning av torvlaget i murkjernen.
- Dokumentert demontering av murkjerne og vanger i det kollapsede området i det sørvestlige hjørnet. Konsolidering av murverk med egnede tørrmuringsteknikker. Arbeidet utføres med steiner fra nærområdet. Noen steiner demontert fra veggen må mures igjen til sine opprinnelige posisjoner. En stabilisering av veggen kan hindre flere kollapser.
- Generell stabilisering av veggen med bruk av små pinningssteiner der det er behov.
- Legge på nytt egnet «toppdekke» på murkjernen. Det beskytter det opprinnelige materialet og stopper eventuelle tap og muligens hindrer hærværk av stein.

Fig. 5. Kirkeruin på Viste i 2014. Indre vangen (i kirkerommet) av det sørlige veggen sett fra nord. Små steinene fra murkjernen stablet som haug inntil den indre vangen.

Vestvegg

Tilstanden nå

Den vestlige vegg er i svært dårlig stand. Kollapsene av de eksterne vanger i det sørlige og i det nordvestlige hjørnene er tidligere beskrevet. Men det har vært ytterligere kollapser langs veggene på begge sider av døråpningen. Disse har forekommet både i kirkerommet og langs ytre vanger.

Det er utraste steiner som ligger rundt den vestlige vegg både oppå torvlaget og delvis nedgravd. Dette indikerer at kollapsen startet for noen år siden, og at den fortsetter.

I kirkerommet i det sørvestlige hjørnet har de to øverste skift av murverket fullstendig kollapset, mens nedre skift er overgrodd av et godt etablert torvlag. Ytre vangen er i bedre stand med unntak av det ovenfor nevnte sørvestligste hjørne.

I kirkerommet ved den nordvestlige vegg har det skjedd en lignende kollaps og påfølgende overvekst av gress. Ytre vangen er også svært ustabil og små steiner fra murkjernen raser ut der hvor tverrstein mangler.

Veggene rundt døråpningen av kirken er overgrodd av torv og er generelt ustabile. Det er vanskelig å identifisere opprinnelige murliv og dermed måle størrelsen på åpningen.

På innsiden (i kirkerommet) ved både nordre og søndre veng ved døråpningen er det en tilhugget stein av kleberstein. Begge er nesten helt skjult av torvlaget.

Fig. 6. Kirkeruin på Viste i 2014, sett fra vest. Kollaps av den vest vegg som fører til at murkjernen blir eksponert og uten støtte.

Tilstanden nå i forhold til historiske kilder

Helliesen beskriver den vestre vegg som 6,55m lang med en 1,35m bred døråpning. Nå varierer døråpningens bredde på grunn av ujevnheter i murlivet. Veggens lengde er vanskeligere å bestemme på grunn av total kollaps av det nordvestlige hjørnet. I forhold til grunnplantegningen, er det bare to av de noterte klebersteiner igjen. Det er disse som ligger i kirkerommet. Hans fotografi viser ikke mange detaljer langs vestveggen, bortsett fra at på den tiden, sto murverket i regelmessig stand med en åpenbar døråpning.

På Lexows foto framkommer den vestre vegg godt. De ytre vengene sto relativt stabilt. Det er imidlertid tegn på at kollapsprosessen allerede har begynt med en utrast stein som ligger på bakken ved det nordvestre hjørnet. Den sørlige veng av døråpningen ser mindre stabil ut med noen steiner stablet ustødig på toppen av vegg. Dette fotografi er kanskje det beste bevis for å vise hvordan kollapsprosessen akselererer etter at den har begynt.

Fig. 7. Kirkeruin på Viste i 2014. Indre veng av sørvest hjørne sett fra nordøst.

Tiltak

- Forsiktig fjerning av torvlagene på begge sider av veggen (mot kirkerommet og mot den ytre vangen) og dermed avdekke nedre skift av murverket.
- Forsiktig fjerning av torvlaget i murkjernen.
- Dokumentert demontering av murkjerner og steinvanger i området av kollapsen. Restaurering av murverk med egnede tørrmuringsteknikker. Arbeidet utføres med steiner fra nærområdet. Noen steiner demontert fra veggen må mures igjen til sine opprinnelige posisjoner. En stabilisering av veggen kan hindre flere kollapser.
- Generell stabilisering av veggen med bruk av små pinningssteiner der det er behov.
- Legge på nytt egnet «toppdekke» på murkjernen. Det beskytter det opprinnelige materialet.
- Utføre grundig dokumentasjon av de to tilhuggete hjørnesteinene av kleber.

Konklusjon og tiltaksplan

Konklusjonen er at ruinen har behov for konsolidering. Tilstanden til ruinen som den står i dag er i sterk kontrast til for seksti år siden. Tap av forband ved utrasing av steiner har bidratt til kollapser, og dermed øke faren for mer. Vegger som har kollapset bør bygges opp igjen og hele ruinen bør bli konsolidert av et egnet «toppdekke» og pinningsstein der det er behov. Helliesens beskrivelse og fotografi gir restaureringsarbeidet et historisk referansepunkt. Viste kirkeruin er forholdvis liten. Kanskje det da er desto større behov for å konsolidere og bevare det som gjenstår.

Oppgaver og Tidsforbruk

Foreløpig er det bestemt at det ikke er behov for vernebygg da det ikke vil bli brukt mørtel, kun «tørrmur».

Alle tider er basert på en person som arbeider en standard 37,5 timers uke.

1. Rigging og oppsetting av arbeidsplass. Samling av materialer og verktøy – **1 uke.**
2. Forsiktig fjerning av torvlaget i kirkerommet og langs ytre vanger av murverket med bruk av minigravermaskin. Hensiktsmessig lagring av torvlaget, slik at den kan brukes på nytt som en del av toppdekkesystemet – **2 uker.**
3. Eventuell dokumentasjon av posisjonen til enhver avdekket stein. Innsamling og egnet lagring av steiner som skal brukes i gjenoppbyggingen av de kollapsede veggene – **3 dager.**
4. Forsiktig fjerning av torvlaget på murkjernene. Der hvor det oppstår et hulrom mellom ytre og indre vange etter at nåværende torvlag er fjernet, bør det vurderes behov for å fylle på med egnet fyllmasse. Dette for å kunne starte toppdekket fra jevne flater.

Grundig undersøkelser av et prøveområde i hver av murkjernene (nord, øst, sør og vest). Eventuell dokumentasjon og testing av noen kalkmørtelfunn **-2 uker.**

5. Dokumentasjon og demontering av de seksjoner av murene som krever konsolidering før gjenoppbygging/restaureringsarbeid (bl.a. den vestre veggen, nordvestre hjørnet, sørvestlige hjørnet, ytrevangen av nordveggen og på østveggen). Eventuell restaurering ved anvendelse av standard tørrmuringsteknikk og egnet håndverktøy. Generell stabilisering av veggene med pinningsstein – **4 uker.**
6. Utføre grundig dokumentasjon av steiner i omkringliggende grunnmurer og begrensningsvegger. Identifisering av bearbeidet stein og hugget kleberstein som tilhørte kirken – **2 dager.**
7. Legge nytt «toppdekke» av bentonitt, jord og tidligere bevart torv. Torvlaget plasseres og festes med bruk av biologisk nedbrytbar netting, og fikses med trepinner (se vedlagt illustrasjonen). Vurderes om det er behov for fiberdukslag mellom murkjernen og foreslått toppdekke – **2 uker.**
8. Etterarbeid som inkludere ettervern av de nye toppdekkene – **2 uker.**

Totalt er arbeidet beregnet til **14 ukeverk** for én person.

Kalkulerte kostnader for arbeidet (m. Mari Høgestøl, 3 dv, Ann Meeks, 21dv, George Murphy, 46 dv):

Totalt antall timer på 525 gir en kostnad ekskl.mva på 401 213 kr

Samarbeidskostnader, materialer og andre driftskostnader:

1. Leie av arbeidsbrakke og toalett. To måneders periode – **13 000 kr**
2. Leie av minigravermaskin og fører. Tre dagers periode – **19 464 kr**
3. Tørket, granulert Bentonitt leire – **5 120 kr**
4. Sand (0-8 mm) og grus (4-8mm) – **3 568 kr**
5. Biologisk nedbrytbar netting (ca. 40 kvadratmeter) – **2 700 kr**
6. Kilometergodtgjørelse 12kmx2 pr dag i 44 dager – **4150 kr**

Delsum 48 002 kr

+ 15% uforutsette driftsomkostninger **7200 kr**

Totale driftsomkostninger 55 202 kr

Alle priser er eks moms.

Stavanger

22.01.2015

George Murphy

Litteratur

Ashurst, J. 2007. Conservation of Ruins. BH Press. ISBN 13: 978 0 75 066429 5.

Haugen, A. og Hole, E. 2006. Middelalderruiner 2006, Delprosjekt 3, Murkroner: Bruk av Leire og Bentonitt. NIKU, Oslo, 30.11.06.

Helliesen, T. 1898. Oltidslevninger i Stavanger Amt. Viste, nr. 6. Stavanger Museum Aarshefte 1898:64-66.

Høgestøl, M. og Meeks, A. 2012. Viste – et Kirkested fra Middelalder. UiS Arkeologisk museum, Stavanger, Oppdragsrapport 2012/38.

Lexow, J.H. 1957. Middelalderens steinkirker i Rogaland. Stavanger turistforening Årbok 1957:21-65.

Lindanger, B. 1988. Randaberg, Kultursoga til 1945. Dreyer Bok, Stavanger.

Morton, T. et al. 2011. Soft Capping in Scotland. The Context and Potential of Using Plants to Protect Masonry, Volume 1. Historic Scotland, 2011. ISBN 978 1 84917 075 8.

Odgers, D. og Henry, A. et al. 2012. English Heritage, Practical Building Conservation, Stone. Ashgate Publishing Company, 2012. ISBN 13: 978 0 75 464552 8.

Riksantikvaren. Hygen, A-S.(ed). 2003. Håndbok i Konservering av Ruiner fra Middelalderen. Riksantikvaren, Oslo, RA 2003/40-5.